

הצבת "פסלי" טופיארי במרחב הציבורי בארץ מגוחכת למדי. חיקוי של קישוט מתרבות זרה אשר מוצא מהקשרו הופך אותו, בהגדרה, ל"קישט"

►► גיזום פולארד בעצי רחוב מחייב גיזום שנתי של הענפים שצמחו בשנה האחרונה עד סמוך למקום הגיזום המקורי

▼ עצי פרי במיכלים בהם נקטמו הענפים המובילים לקבלת עץ בעל נוף כדורי, עלווה צפופה ובמובה נמוך

גיזום "מסורתי" מקצועי נאמן לשמירת חזותם הטבעית של הצמחים. מאידך, משחר ההיסטוריה גיזום נועד גם להעשיר את הגן בצורות מפוסלות ומהווה חלק בלתי נפרד מתחזוקה של גן. האם הפיכת עץ לפונפון או שיח לציפור, מחזה נפרץ במחוזותינו, הם ה"מילה האחרונה" בגיזום? האם יש נכון או לא נכון באיפנה שכזו? האם זכות קיומו של צמח בגן היא עצם מופעו הטבעי, בין אם מבנה וצורה, צבע וריח, או שמא הוא רק חומר גלם ביד המעצב? הכתבה סוקרת את צורות הגיזום המקובלות בגינון, יעדן והתאמתן לגן הישראלי.

גיזום "מסורתי"

גיזום בעצים צעירים נועד לעצב את מבנה השלד ולבקר את צמיחתם. משאירים ענפים הפונים לכיוונים שונים כך שיתקבל נוף מעוצב ומיוצב. את הענפים המיועדים להסרה, בשנים הראשונות רק מקצרים, כדי שיסתעפו ועלוותם תתרום בינתיים לצמיחת העץ ולהתעבותו. קיטום ענפים לעידוד צמיחת ענפים צדדיים נהוג בעצים ושיחים שפריחתם מופיעה ע"ג ענפים מצימוח חדש, על מנת להגדיל את מספר הפרחים ולהעצים את מופע הפריחה.

בעצים בוגרים מדללים מדי פעם ענפים שלמים, כדי לפתוח את נופם לאור ולעודד צמיחה ופריחה. יש לעשות זאת בהדרגה ובמהלך כמה שנים תוך השארת ענפים זמניים. נמנעים מפעירת פצעים גדולים בענפי השלד, זאת, בכדי למנוע כניסת מיקרואורגניזמים ופטריות ישירות אל שלד העץ. בגיזומי סניטציה (ענפים יבשים ומנוונים), מדללים ענפים עד לבסיסם. נמנעים מגיזומי הקצרה ככל הניתן ומבצעים גיזומי הסחה בלבד. גיזומים אלו נועדו להפחתת משקל, הסחה ושינוי כיוון בסמוך לקווי חשמל.

לחתור בעץ החי

מה בין גיזום שימושי לצורני ומתי הקישוטי הופך ל"קישט"? כתבה זו סוקרת את צורות הגיזום המקובלות בגינון, יעדן והתאמתן לגן הישראלי

כתבה וצילמה | הדס צוק, אגרונומית ומתכננת נוף

קיימים חילוקי דעות באשר ליעילות המריחה במשחת עצים על פצעי גיזום. יש כאלה המטילים ספק ביעילותה במניעת כניסה של גורמי מחלה. בארץ, מרבית המדריכים ואנשי המקצוע ממליצים על מריחת משחה על פצעי הגיזום, למעט בעצים מחטניים. בשיחים, יש לגזום אם רוצים לשקם צורה, להקטין מימדים, לעודד פריחה ומתן פרי או להפחית צפיפות עלווה בפנים השיח. לעיתים, משיקולי נוחיות או מחוסר ידע, הגן משתמש במוגזמת מוטורית והופך כל שיחייה לפס ישר.

צורות הגיזום בשיחים

הקצרה - קיצור ענפי השיח לאורכים שונים בכדי להגמיך קומתו ולעודד פריצת ניצנים חדשים לצימוח ולפריחה. ההקצרה מיושמת בשיחים נשירים ובאלה שהפריחה תהיה על גבי ענפים חדשים שיפרצו, במטרה להגביר את מופע הפריחה. לדוגמה: לגרסטרמיה הודית, לילך מצוי, מיני מרווה, רימון מצוי ננסי ואחרים.

הסחה - קיטום ענף במטרה להסיח - לשנות - את כיוון הצמיחה ו"לאוורר" את השיח. צורת גיזום זו שומרת על מופעו הטבעי של השיח. מתאים למרבית ירוקי העד כמו אלת המסטיק, מורן החורש, היביסקוס סיני, ליגוסטרומ פני ואחרים.

דילול - מומלץ לשיחים בעלי ענפים מדוללי עלים, אותם קוטמים בשלמותם מבסיס הצמח. מיושם בשיחים כמו הרדוף הנחלים, דורנטה מצויה, שיח אברהם, טקומית הכף, אבליה גדולת פרחים, בוגנויליאה ואחרים.

חידוש - גיזום הצמח בבסיסו או קרוב אליו במטרה לגרום לפריצת צמיחה מכל הפקעים שנותרו. לפני פעולת גיזום אגרסיבית כזו יש לוודא שהצמח מסוגל להתעורר כראוי. מתאים לברבריס יפני, קורטדריה מכסיפה, רוסליה שבטבטית, עפרית הכף, קנה הודית ואחרים.

גיזום פולארד (Pollard)

שיטת גיזום עצים שמטרתה לשמור אותם בגובה נמוך מגובהם הטבעי. הגיזום נעשה בעצים בעלי שלטון קודקודי ובהם הענפים המובילים נקטמים על מנת לעודד פריצה של ענפים צדדיים. בצורה זו מקבלים עץ בעל נוף כדורי, בעל עלווה צפופה וגובה נמוך. הגיזום נעשה מדי שנה או שנתיים עד לאותה נקודה בענפים הראשיים. שיטה זו מקובלת באירופה מאז ימי הביניים, אז נהגו לגזום בתדירות של 6-2 שנים לקבלת חומר צמחי ירוק להכנת מספוא לבקר, או בתדירות של 12-8 שנים, כאשר רצו לגדל קורות לבניית אניות, ולבנייה בכלל. במקומות אחרים, נהגו בשיטה זו כאשר רצו לכרות ענפים להסקה מבלי "להרוג" את העץ (העץ כולו היה נכרת בהגיעו לגיל 100-70 שנה).

▲ עצי הדר שגודלו בשיטת אספלייה. השיטה הנפוצה היא גידול בצורת T: קוטמים בגובה 40 ס"מ מהקרקע ומשאירים שלושה ניצנים בלבד. הענפים הצדדיים נקשרים בחוטים כדי שיגדלו אופקית

► עצי עוזרר גזומים בשיטת פולארד ליצירת "סככות" פרחוניות נמוכות

הגיזום ה"מסורתי" בעצים נועד לעצב אותן בשנותיהם הראשונות ואחר כך גוזמים לסניטציה, הפחתת משקל ומניעת שבר ענפים שיכול לגרום לנזקים

מקור השם הוא במילה "Poll = קודקוד" ומשמעות הפועל הדומה בעברית - "לקרקף", הסרת החלק העליון, התרחב לענף הייעור והגיזון. שיטת גיזום זו שימושית בכמה מקרים: 1. בגיזון עירוני, כאשר יש צורך בבקרת הצמיחה של עצי רחוב גדולים שניטעו, למרבית הצער, מתחת לחוטי חשמל ותקשורת, וכן להגבלת צמיחה של שורשים בסמיכות למדרכות ולביוב. בגיזום פולארד ניתן ליצור שדרות נמוכות עם צל רב. יתרון נוסף הוא נוחיות בסניטציה של העץ ובהסרת ענפים פגועים. 2. ליצירת "סככה" לצל בעזרת שתילה של מספר עצים בסמיכות ובקרת הנוף בעזרת גיזום. ניתן להשתמש במיני בכות כמו תות או סיסם, או בעצים בעלי מופע פריחה משמעותי. 3. לאוורור הנוף ולחדירת אור לאזור שמתחת לעצים, על מנת לאפשר קומה נוספת של צמחיה.

באירופה, עצים מומלצים לגיזום בשיטה זו הם בעיקר מיני אלון, כליל, דולב, ערבה, תפוח, אגס, שזיף, מיני איקליפטוס, מילה, צפצפה, אוג, ער אציל, חבושית, ואפילו מטפסים כמו מיני יערה וויסטריה. בישראל ההמלצה היא לעצים נשירים בעלי צימוח אביבי נמרץ, כגון דולב מזרחי ותות זכרי (שאינו מלכלך...), או שלטית מקומטת מתחת לקווי חשמל (למרות שלא מדובר בעץ אידיאלי לגיזומי פולארד).

מנתונים שנאספו בחו"ל, תוחלת החיים של עצים שנגזמים בשיטת פולארד גבוהה בהשוואה לעצים מאותו מין שאינם מטופלים. זאת כנראה, מאחר והם נשארים חלקית בשלב היובנילי של הצמיחה, וכן נושאים עומס קטן יותר. אבל יש לקחת בחשבון, במיוחד בעצי רחוב ובעצים הנוטים להישבר, שגיזום פולארד מחייב גיזום שנתי של הענפים שצמחו בשנה האחרונה, ובכל פעם עד סמוך למקום הגיזום המקורי. זאת, מאחר וריבוי הענפים הפורצים לאחר הגיזום החריף יוצר לחץ ביניהם והם שבירים יותר, הנוף פחות מאוורר ועלולים להתפתח רקבונות. יש לדאוג להסרת ענפים שבורים או לדילול. בארץ, בשל תנאי אקלים שונים משל אירופה, יש לבחון שיטה זו לאורך שנים ולבדוק האם היא אכן מתאימה לעצים שהומלצו כאן, או אולי לעצים מסוינים אחרים. מאותה סיבה, גם לא בטוח שעצים שיגזמו בשיטה זו יאריכו שנים יותר מאשר עצים מאותו המין שלא יגזמו. שיטה זו דורשת מקצועיות רבה ורמת אחזקה גבוהה.

מתחילים בגיזום פולארד כבר בשנותיו הראשונות של העץ, כדי להימנע מפצעי גיזום של ענפים בוגרים, אשר עלולים לגרום לרקבונות ולהחליש את העץ. גיזום פולארד דורש הכרה של תכונות הצימוח של כל סוג ומין. היערינים מוצאים בשיטת גיזום זו אפשרות לשמור על מינים בטבע בעצם הארכת חייהם. בגיזון, לטעמי, עדיף לבחור עצים שמימדיהם הטבעיים מתאימים לחלל בו הם נדרשים ולהימנע מראש מתחזוקה גבוהה.

▲ בגני המצודות והמנזרים העצים נשתלו בצמוד לקירות האבן הגבוהים שסיפקו להם משען ופלטו חום שאיפשר את הארכת משך תנובת הפרי

▼ המטרה בגיזום אספלייה היא ליצור עץ דו מימדי, כך שהניצנים כולם חשופים לקרינה ויצירת הפרי רבה ביחס לנפח העץ, כמו גם גישה נוחה לקטיף ולטיפול בעץ

גזוזם אספלייה (Espallier)

מקור השם הצרפתי במילה האיטלקית "spalliera" ("משהו להשענת הכתף"), שהתייחסה לסוג המשענת שתמכה בצמח. מאוחר יותר המילה הפכה למושג המתאר את אופן גידול הצמח. שיטת גידול זו הייתה נפוצה בימי הביניים, בגני המצודות והמנזרים, בהם השטח לגידול עצי פרי היה מוגבל. העצים נשתלו בצמוד לקירות האבן הגבוהים שסיפקו להם משען ופלטו את חום הקרינה, נתון חשוב בארצות אירופה הקרות, שאיפשר הארכת משך גדילת הפרי.

בגזוזם "אספלייה" מסירים פריצות צדדיות ומשאירים רק את הענף המוביל ומספר ענפים ראשיים, אשר צמיחתם מכוונת בעזרת קשירה. המטרה היא ליצור עץ דו מימדי, כך שהניצנים כולם חשופים לקרינה ויצירת הפרי רבה ביחס לנפח העץ, כמו גם גישה נוחה לקטיף ולטיפול בעץ. גפנים, למשל, גידלו בצורה זו במשך אלפי שנים, אבל באירופה של המאה ה-17, שיטת גידול זו אומצה בעצי פרי נשירים רבים.

שיטת "הגדר הבלגית" היא אחת מצורות גידול האספלייה הנפוצות: קוטמים עץ צעיר לגובה כ-40 ס"מ מהקרקע. מהענפים שפורצים משאירים רק אחד לצמיחה אנכית ושניים ליצירת הצורה V. מאוחר יותר מסירים את הענף המרכזי ונשארת צורת ה-V. בכל עונת גידול חוזרים על התהליך. שתילה של שורת עצים כאלו במרחק של 60 ס"מ יוצרת גדר בצורת סבכה.

לגידול אספלייה מתאימים במיוחד עצי פרי נשירים כמו תפוח ואגס. אחת השיטות הנפוצות היא גידול בצורת T, כאשר לאחר קיטום לגובה 40 ס"מ מהקרקע, משאירים שלושה ניצנים בלבד. בסתיו קושרים את הענפים הצדדיים בחוטים שיגדלו בצורה אופקית והענף המרכזי צומח לגובה. בכל עונת גידול, נוספת קומה של ענפים אופקיים ומתקבלת מעין חנוכיה.

קיימות צורות אספלייה נוספות, והמשותף להן היא הגבלת הצמיחה הווגטטיבית ועידוד יצירת פרחים ופירות. צמחים נוספים המתאימים לגידול אספלייה הם מיני לגרסרטמיה, מגנוליה, ליגוסטרם, תאנה, הדריים, זית, שזיף, מורן, פירקנטה, טרכלוספרמום יסמיני, פיקוס זוחל, אלמנדה ואחרים.

גזוזם צורני

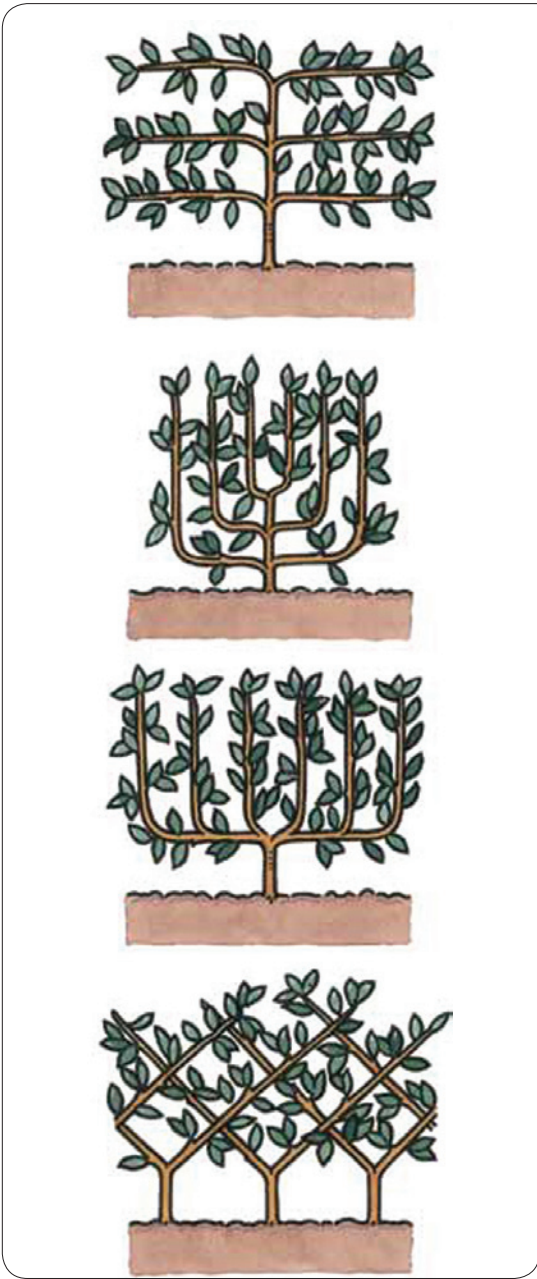
טופיארי (Topiary)

לאורך ההיסטוריה של הגנים, הגזוזם היא העבודה המרכזית באחזקתם. מהגנים הפרסיים והגנים הקלאסיים של יוון ורומי העתיקה לפני כאלפיים שנה, דרך גני הרנסאנס באירופה במאה ה-16 ועד לסגנון המינימליסטי במאה ה-20, הגזוזם נועד לשמור על גיאומטריה של קווים ישרים לאורך הצירים או ליצור צורות גיאומטריות שונות ונקודות עניין נוספות בגן.

טופיאריוס (הגוזם), היא המילה הלטינית בה השתמש קיקרו, הנואם והפילוסוף הרומי מהמאה ה-1 לפנה"ס, לתאר את הגנן אשר גזם את שיחי ההדס והאשכרוע בגינתו ועיצבם בצורות שונות. המילה השתרשה בתרבות הגנים המערבית ו"טופיארי" הפך לשם נרדף לגזוזם צורני. הצמחים שנבחרו לכך היו עצים ושיחים בעלי עלווה קטנה וצפופה, לקבלת מבנה של פירמידה וצורות אחרות, כיד דמיונו של הגוזם.

יצירת פסלים מצמחים (טופיארי) היא תופעה המתפשטת גם בגינון ציבורי בארץ ודורשת גזוזם תכוף ומעלה את רמת האחזקה

עיצובים שונים של אספלייה, בגזוזם זה מסירים פריצות צדדיות ומשאירים רק את הענף המוביל ומספר ענפים ראשיים, אשר צמיחתם מכוונת בעזרת קשירה

יצירת פסלים מצמחים היא תופעה המתפשטת גם בגינון ציבורי בארץ. אחזקת פסל כזו דורשת גזוזם תכוף ומעלה את רמת האחזקה במקום. הצבתם במרחב הציבורי, בכיכרות ואיי תנועה מגוחכת למדי. זוהי אפנה מועתקת מפארקי שעשועים בארצות הברית ומגני מקדשים במזרח הרחוק. חיקוי של קישוט מתרבות זרה אשר מוצא מהקשרו הופך אותו, בהגדרה, ל"קישט". הקהל הרחב נמשך לאותם "קישוטים" להם ניחוח של ארצות רחוקות, בעיקר בשל העובדה שהם סמל לטיפוח והשקעה של הרשות המקומית ורצון לייחד את אזורי הגינון שלה, והתושבים מעריכים זאת. מאידך, איני סבורה שאותם טווסים, פילים או פונפונים הכרחיים להעלאת רמת שביעות הרצון של התושבים.

שימוש בסגנון מועתק במנותק מההקשר הסביבתי, הופכת אותו למזויף. הסוד ביצירת "תו זיהוי" של מקום טמון ביצירת "שפה צמחית" ייחודית למקום, דרך שימוש חוזר במיני צמחים אופייניים שמתאימים לתנאי הסביבה ובתכנון מושכל ואסתטי שלהם. דבקות בסגנון אופייני לאזור, גם אם דורש חיזוקי צבע עונתיים, בטוחה אני, שיתקבל על ידי התושבים בסיפוק ובגאווה מקומית.

בונזאי (Bonsai)

המילה היפנית "בונזאי" מקורה במילה הסינית "פנזאי", שפירושה - "צמחי מגש". אמנות גידול צמחים ננסיים בעציצים שטוחים, מקורה בסין. הסינים, במטרה לחקות נוף אשר הופיע בשרים ובתמונות של ציירים מפורסמים, ייצרו תמונות נוף מניאטוריות בעזרת עצים במיכלים שטוחים, להם קראו "פנג'ינג" ("נוף בעציץ").

הפנג'ינג היא תורה שדורשת מקצועיות ומיומנות רבה בגזוזם קפדני וביחס מדויק של נוף ושרשים והיתה, בעיקר, נחלת הנזירים הבודהיסטיים. הנזירים המלומדים נהגו לקשט את שולחנות העבודה שלהם בפנג'ינג. הפנג'ינג היה מקובל במיוחד בתקופת שושלת טאנג במאות 10-7 והובא ליפן במאה ה-8 על ידי שליחי הממשלה. היפנים אהבו במיוחד ליצור תמונות נוף המחקות מקומות בהם ביקר הקיסר הנערץ, כמו למשל, מראה של עץ אורן בודד, נטוי וסחוף רוחות, בקצה מצוק. בתמונות הנוף שולבו אבנים ממקומות שונים ביפן ודגמים מוקטנים של פגודות. עצים ננסיים נחשבו תמיד כבעלי ערך רב, בשל ההשקעה הרבה בגידולם, והם משמשים גם בימינו לקישוט ארמונות ומקדשים וכמתנות יקרות ערך המוחלפות בין מדינות ושליטים.

מיני העצים המסורתיים לשימוש בבונזאי הם אורן, ערער ואדר והם מעוצבים בסגנונות שונים. הידע לגידולם מופץ בספרים ובכנסים מקצועיים ברחבי העולם. בארץ, צמחי הבונזאי מיוצרים מצמחים מעוצים מהירי צמיחה, כמו ברכיטון ואחרים, על מנת לשווקם במהירות.

איך ליצור זהות נופית

גינון ציבורי ראוי שיהיה בעל זהות נופית ייחודית. לא דרך אימוץ סגנון זר של גזוזם צורני, אלא על ידי שימוש מושכל בצמיחה טבעית מותאמת לאזור, קלה לאחזקה ובעלת מופע אסתטי וצבעוני. דווקא בגלל השונות האקלימית של אזורים גיאוגרפיים בארץ, קל יחסית ליצור איפיון ייחודי לכל אזור, ייחוד שכל רשות מקומית תזוהה עימו ותתגאה בו.

חשוב לשמור על רמת טיפוח גבוהה ומקצועית, אך בסגנון ייחודי השומר על רוח המקום ובהקצאה של פחות משאבים. יישום הרעיון מצריך שימוש חוזר בסוגי צמחים קבועים שמתאימים לסביבה העירונית או הטבעית. המקום להשפיע בו הם המרחבים הציבוריים כמו רחובות, גינות ציבוריות וכיכרות.

יש להשקיע פחות בגינות "אינסטנט" של "חיות" ופרחים חד-שנתיים וליצור ערוגות המתפתחות לאורך השנים ויופיין הולך ומשתבח. לא ערוגות שתלויות בגזוזם להשגת מראה נאה, אלא התאמת גודל הצמח במופעת הבוגר למיקומו בגן או בערוגה. צמח גדול מדי בחלל נתון ידרוש טיפולי גזוזם תכופים, כמו גם שתילה של צמח קטן מדי שתחייב שתילת צמחים נוספים, בהמשך, באותה ערוגה.

לסיכום, "מושגי יופי" בגינון יכולים להשתנות וניתנים להטמעה. חינוך הציבור ל"טעם טוב" או ל"נכון" מתבסס על ההבנה בצורך לבחור צמחים שמתאימים לסביבתם האקלימית והנופית ובכך שאין הדבר בא על חשבון האסתטיקה והטיפוח. זהות נופית של עיר או אזור, רצוי שתבצע על ידי "הרכבת" רשימת צמחים מועדפים ולא ב"רכיבה" על חיות מצמחים... ❁

hadas@tsook.net

יצירת פסלים מצמחים

עצי בונזאי נחשבו תמיד כבעלי ערך רב, בשל ההשקעה הרבה בגידולם, והם משמשים גם בימינו לקישוט ארמונות ומקדשים וכמתנות יקרות

